

L'ANÀLISI URBANA, ARQUITECTÒNICA I HISTÒRICA I LA BIBLIOGRAFIA LOCAL (GELIDA 1906-1988)

MONTSERRAT JULIÀ I TORNÉ

L'estudi urbà, arquitectònic i històric del període comprès entre 1880 i 1930 de Gelida pot fer-se, oposadament al tractament que li han donat els estudis sobre el període, des d'una visió de conjunt que caracteritzem vers una etapa de canvis urbans identificat arquitectònicament amb formulacions sota patrons modernistes i noucentistes; i socialment vinculat a una burgesia local. Per altra part, la identificació entre "Gelida-modernisme i estiuatge" per mimesi a altres centres d'estiuatge, veurem com en el cas de Gelida caldrà analitzar-ho més detingudament.

L'ANÀLISI URBANA, ARQUITECTÒNICA I HISTÒRICA I LA BIBLIOGRAFIA LOCAL (GELIDA 1906-1988)

En l'anàlisi de qualsevol període històric es presenten greus problemes a l'hora de reunir una base documental i que, en definitiva, serà l'essencial per poder desenvolupar el nostre treball. Aquest problema sembla agreujar-se si ho cenyim a l'àmbit local, sobretot a causa de la dispersió del material.⁽¹⁾

Pel que fa a l'estudi urbà i històric a Gelida en el decurs històric podem evidenciar bona part d'aquestes constants: per una part l'existència d'un fons documental municipal i patrimonial dipositat en l'arxiu històric, per una altra l'efectivitat d'altres documents com poden ser els bibliogràfics, de naturalesa diferent i que, malgrat això i els talls cronològics que es produeix d'una aportació a una altra, permeten establir una seqüència vàlida en la valoració del període estudiat. Aquestes aportacions, caldrà emmarcar-les cronològicament entre l'any 1906 i el 1988.

Un altre material documental enormement útil seria la fotografia.

En el nostre cas ho concretem a les fonts que ens permetin una anàlisi urbana, arquitectònica i històrica del període finesecular i fins als anys 30, i en ratifiquem les mateixes constants: un dipòsit arxivístic municipal útil per al nostre estudi des del 1860 (ens referim principalment als Expedients d'Obres Particulars),⁽²⁾ i en segon lloc l'existència d'una bibliografia entre el 1906 i 1988 que ens permet estudiar el període des de la vessant que abans apuntàvem.

Fruit d'aquesta dualitat sorgeix la present aportació històrica i interpretativa del tall cronològic proposat, en primer lloc com un intent de síntesi del material bibliogràfic disponible i en segon lloc com una primera aproximació a l'estudi urbà, arquitectònic i històric de Gelida entre el 1880-1930, si l'entendem des de la unitat d'un sol període en el qual Gelida experimentà un seguit de canvis i que caracteritzem vers una etapa de creixement generalitzada, concretada pels canvis en la morfologia urbana i que evidencien un creixement urbà generalitzat i emparentada a l'assoliment de la forma d'espina, d'un nucli edificat entorn d'un eix central principalment.

L'anàlisi estilística i arquitectònica del període ha de fer-se, doncs, en base a l'estudi del Modernisme i del Noucentisme⁽³⁾ —que, per altra banda, ha estat un dels aspectes més tractats per la nostra bibliografia local, sobretot per la identificació que s'ha produït entre "Gelida - Modernisme i estiuatge" per mimesi a altres centres d'estiuatge com Sitges o la Garriga. Caldria, però, analitzar més detingudament aquest "fenomen" i precisar quin espai socio-econòmic ocupa respecte al conjunt de la població i quines són les formulacions arquitectòniques que s'adopten—, aquest se'ns evidencia parcial quan precisem determinar les raons urbanes i històriques de tot el període.

Una primera aproximació al problema pot estar veure com s'ha caracteritzat el període per part dels autors d'una escassa bibliografia, però que representa per a l'estudi d'aquest període com d'altres un punt de partida inestimable. No tractarem aquí un examen exhaustiu d'aquesta bibliografia, però sí que en destacarem les principals aportacions.

LA BIBLIOGRAFIA LOCAL. GELIDA 1906-1988

Anteriorment ja apuntàvem que el fons bibliogràfic calia cenyir-lo al període comprès entre 1906-1988, i s'entén un material molt heterogeni en el sentit que són aportacions de diversa procedència i que es plantegen sota diferents objectius. Podem dir que si bé disposem d'un seguit de llibres que permeten aproximar-nos al període finesecular i fins als anys 30, cap d'ells té per objectiu l'estudi del període per si mateix, i menys la recerca retrospectiva de les raons del creixement social i econòmic del període, concretat històricament en una etapa de canvis

urbans. Si més no, i no desestimant en cap cas cadascuna de les aportacions ans al contrari, hi haurà una caracterització genèrica del període (precisament perquè no tenen per objecte el seu estudi), que serà fonamental per aproximar-nos a l'estudi de la Gelida d'aquest moment.

Podem dir que en la majoria d'elles s'entén com un punt àlgid dins el desenvolupament històric de la població. Alguna de les raons d'aquesta identificació que la majoria d'autors ha fet es deu en part a la relació que s'ha produït entre Gelida - estiuatge, entès positivament en el sentit de ser catalitzador de canvis importants en el conjunt de la població des dels inicis (entorn el 1880) i fins als nostres dies.

Un repàs per la nostra bibliografia local que tracta d'aquest període, així com d'altres que permetin plantejar un model d'evolució urbana des dels orígens i fins als nostres dies, permet adonar-nos de la inexistència

L'avinguda Colomer ha estat, des del 1897, any en què ens apareix documentada (Gelida. Arxiu Històric), una de les àrees residencials més característiques de Gelida. En la fotografia veiem l'adopció d'un llenguatge arquitectònic sota patrons noucentistes: Casa Serra (1910), Casa Trabat (1918) i Casa Pomar (1918). (A. Roisin "Gelida. Avinguda Colomer").

d'aquesta base interpretativa; tanmateix, però, haurem de considerar una aportació historiogràfica fonamental, no tant per com s'acara l'estudi de Gelida, sinó per l'esforç que representa un treball de síntesi. Ens referim a *Gelida. Notes pera sa historia* apareguda l'any 1906. Altres intents de síntesi hauríem de reduir-los als realitzats des de la *Gran Enciclopèdia Catalana* o a la mateixa *Geografia Comarcal de Catalunya*.⁽⁴⁾ Disposem, però, d'altres aportacions que si bé tracten altres aspectes que l'estrictament urbà del període 1880-1930 sí que, indubtablement, cadascuna dóna un marc de referència i un punt de partença inqüestionable per a l'estudi d'aquest període i d'altres.

Pel que fa, doncs, al nostre objecte d'estudi i d'acord a la disponibilitat bibliogràfica per poder analitzar el període, haurem d'establir les següents consideracions:

a) Existència d'escàs material bibliogràfic que acari l'estudi urbà, arquitectònic i històric de Gelida en general, i també del període acotat (1880-1930). Inexistència de material d'abast global (i que ens podria configurar la seqüència cronològica des dels orígens històrics —urbans i arquitectònics— fins als nostres dies).

b) Existència de material bibliogràfic desigual i que pot cenyir-se al nostre període d'estudi configurant un marc de referència inestimable i, evidentment, un punt de partença en la caracterització del període en una etapa de prosperitat i de canvis urbans. És a dir, podem dir que cadascun dels autors coincideix en assenyalar que existeix un creixement generalitzat sobretot a causa de la proliferació constructiva, i que es concreta en un augment del volum edificatori.

L'any 1906 es publicava *Gelida. Notes pera sa Historia*, es tracta de l'única monografia històrica existent encara avui sobre Gelida, i esdevé una aportació important tant a nivell local com general en reivindicar el pes historiogràfic d'aquests tipus de monografies que es donaren arreu de Catalunya al tombant de segle, lligades al despertar d'una consciència "nacional" que es busca en el passat dels pobles, i el fort caràcter regeneracionista (palès en cadascuna d'elles) sorgit d'una nova situació de represa econòmica i social de la Catalunya de l'últim terç del segle XIX i el primer terç del segle XX. A Gelida es concretava en un clar redreçament després del que havia estat la crisi de la fil·loxera, "Gelida ha progressat durant el segle XIX en tots sentits. La població ha aug-

mentat; els conreus de les vinyes han arribat a un estat de desenvolupament molt perfeccionat, les cases s'han reformat i ha augmentat el nombre de famílies considerablement."⁽⁵⁾

Hi haurà grans talls cronològics en aquest repàs bibliogràfic, haurem d'esperar l'any 1984, que, per exigències municipals, es redacta el "Pla General d'Urbanisme", el qual suposarà una nova aportació en l'estudi del període sobretot per la caracterització en base a l'estiueig. En el capítol dit "Evolució històrica del territori" s'especifica l'estructura d'un nucli poblacional damunt d'un turó atalussat i un creixement constant que adopta morfològicament la forma "d'espina". Respecte a la caracterització del període finesecular es determina entorn d'una etapa de prosperitat produïda per l'estiueig; "morfològicament s'assoleix la forma d'espina, seguint un pla inclinat lleugerament escalonat, i que uneix el nucli format amb la vall del riu Anoia. Aquest eix urbà fonamental es converteix en carrer vertebrador d'estructures urbanes posteriors, i es construeix a banda i banda d'aquesta etapa espina fins al segle XIX."⁽⁶⁾

Dos anys més tard, el 1986, es publica *L'Alt Penedès. Inventari del patrimoni arquitectònic*, per encàrrec del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i la Generalitat de Catalunya. L'abundant compilació del material fotogràfic contemporani al moment en el qual s'escrivia l'obra serà un dels trets més significatius; a més de l'esforç de determinar-ne els edificis significatius del període: la Rectoria, la Casa de la Vila, l'edifici de les monges franciscanes, l'església parroquial, pel que fa als edificis públics i en l'àmbit privat amb exemples com la "Casa Delgado", la Casa Trabal, la Casa Pomar...⁽⁷⁾

De caràcter distint serà una altra aportació: la *Guia del Castell de Gelida*, sobretot pel que fa a la determinació dels orígens poblacionals, i com aquests configuraran, en relació a la pròpia topografia, uns eixos viaris fonamentals dels quals dependrà la morfologia urbana al llarg del temps. A partir de l'establiment d'una població en la zona plana, fora de l'originari nucli d'hàbitat fortificat que formava una línia de comunicació amb Sant Llorenç d'Hortons i Sant Joan Samora, s'observarà un canvi de sentit en la construcció dels edificis així com la coexistència d'altres nuclis edificatoris entorn a masies i cases de pagès i de dos nuclis: les Cases Noves i el Puig, fonamentalment. Cal destacar, també, que s'apunta com a motor de creixement una indústria paperera, ja des dels inicis del segle XVIII.⁽⁸⁾

Altres aportacions que també cal considerar són els articles apareguts puntualment en publicacions periòdiques sobretot de la revista *Cantillepa* (anys 70) i programes de festa major.⁽⁹⁾

CONCLUSIONS. APORTACIONS A L'ESTUDI URBÀ I HISTÒRIC (1880-1930)

Una anàlisi a la nostra historiografia local sobre el període ha permès adonar-nos de la manca d'estudis amb una visió de conjunt, així com constatar que un dels patrimonis més reivindicats a escala local ha estat el tall cronològic entre el 1880 i el 1930, caracteritzat fonamentalment vers una etapa de canvis urbans, però també identificat arquitectònicament al "modernisme". De fet, l'adopció com un llenguatge artístic i arquitectònic per bona part de la burgesia que vingué a estiuejar a Gelida ha estat determinant i ha identificat durant molts anys "Gelida - modernisme i estiueig", per mimesi a altres centres d'estiueig. Anteriorment ja apuntàvem que caldria analitzar-ho més detingudament i entendre'l històricament respecte a tota la població; precisar quines han estat les formulacions arquitectòniques, i valorar-ho com un període cultural amb tota l'amplitud que apuntàvem en els inicis, suposarà un primer pas a l'hora d'aproximar-nos a l'estudi no solament del modernisme sinó a tot un període.⁽¹⁰⁾

Valdria la pena ara per ara insistir sobre alguns punts, que, per altra banda, han estat determinants alhora d'aprendre'l. Som conscients, però, que cadascun dels punts assenyalats haurien d'analitzar-se amb més profunditat:

En general, s'ha entès l'estudi del modernisme a Gelida com un fet essencialment arquitectònic. Hi haurà, però, un ambient intel·lectual i cultural que caldria valorar i que tindria el seu més ferm testimoniatge en la publicació *Gelida. Notes pera sa Historia* de l'any 1906 com una aportació fonamental a un sentir més general en base a un nacionalisme de fortes arrels romàntiques que entroncaria amb els plantejaments iniciats per la Renaixença.

En segon lloc, i com un fet essencialment arquitectònic, s'ha produït una identificació entre el modernisme i l'estiueig, que en casos serà interpretat amb exclusivitat, de manera que esdevindrà l'únic reflex ar-

El traçat de la carretera a Martorell suposà la urbanització dels actuals carrers Vicenç Perelló i avinguda de les Corts Catalanes (A. Roisin. "Gelida. Vista parcial" - 1914).

Malgrat que desconeixem el nom del fotògraf que degué realitzar la fotografia aèria, sabem que el Sr. A. Morlà encarregà la seva realització. Al peu de la fotografia, s'hi pot veure la data de 1929.

quitectònic en el conjunt de la població. A partir d'ara caldrà precisar el llenguatge arquitectònic juntament amb una etapa de canvis, caracteritzada per un període de prosperitat econòmica de la població, en el qual l'estiueig tingué un paper fonamental, però en cap cas exclusiu, si diferenciem l'adopció del modernisme arquitectònic en cadascuna de les construccions d'aquell moment. Hi hauria, doncs, un modernisme generalitzat que ens caracteritzaria l'estudi de tot un període entre 1880-1930.⁽¹¹⁾

La constatació més evident que es tracta d'un període de creixement econòmic seran els canvis de la morfologia urbana, que ens evidencien un creixement urbà generalitzat pràcticament en tot el període, en un procés encetat des del 1865 amb l'arribada del ferrocarril i l'inici d'uns cicles constructius i edificatoris després de la crisi de la fil·loxera entre 1860-1890, paral·lels al conjunt comarcal; ⁽¹²⁾ es determinen uns sectors productius entorn del conreu de la terra, principalment de la vinya, així com l'existència d'una indústria paperera —J. Jover i Costa i Vda. Guarro— en una tradició arrencada ja el 1827 i que l'any 1906 comptava amb 346 obrers.⁽¹³⁾ Complementàriament hi haurà l'existència, encara que en menor grau, de la indústria tèxtil, un sector dedicat a la construcció, i un sector menestral i comercial. La composició social en aquest procés podria configurar-se amb l'existència d'una burgesia local i famílies rendistes —agraristes i diferents grups relacionats amb el món industrial i l'explotació agrícola i vinícola—, en la qual Gelida formava part d'un marc comarcal més ampli. Una àmplia capa de classes treballadores entorn de la indústria paperera i treballadors del camp i rabassaires configurarien un tot social de referència.

L'existència d'una burgesia comercial i menestral amb segona residència a Gelida procedent de Barcelona i Terrassa, en un procés iniciat ja des del 1880 i que durarà, amb tots els canvis que es vulguin, fins als nostres dies, suposarà no solament un fet que es trasllueix arquitectònicament, sinó també una particularitat que caldrà entendre cohesionadament a l'estudi general de la població.

L'adopció d'un modernisme arquitectònic en centres i societats culturals, cooperatives agrícoles, escorxadors, fàbriques i altres edificis públics, així com una adopció generalitzada en el conjunt de cases i masies de la població, posa de relleu la incidència del fenomen en el conjunt de la població i sobretot fa palès l'impuls donat al modernisme per part d'una burgesia local. Contràriament, caldrà insistir en l'existència

d'un llenguatge arquitectònic adoptat en àrees residencials sota patrons noucentistes i secessionistes en base a una burgesia amb segona residència a Gelida.

El fet d'insistir en aquestes i d'altres puntualitzacions serà fonamental a l'hora d'aproximar-nos a l'estudi d'un ampli període finesecular, així com artísticament i arquitectònicament caracteritzem sota un sol concepte, entès com a modernista i que inclou també el noucentisme.

NOTES

- (1) ALBERCH FIGUERAS, R.: La història local i el patrimoni documental, I Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. L'Avenç. Barcelona. 15-16 novembre 1991.
- (2) JULIÀ, M.; YESTE, C.: "L'arquitectura a Gelida del 1880 al 1930. L'època del Modernisme i del Noucentisme". Ponència IEP. Sitges. Juny 1989.
- (3) JULIÀ, M.: "El Modernisme a Gelida: qüestions entorn d'un nom". Programa de Festa Major. Gelida. 1991.
- (4) *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona. 1983.
- (5) PERACAU, F.; TORELLÓ, P.: *Gelida. Notes per a la seva història*. Barcelona. Pere Ortega. 1906.
- (6) MARSE, P.; ROSSELLÓ, J. i altres: "Gelida. Pla General d'Urbanisme". Ajuntament de Gelida. 1984.
- (7) ROSSELLÓ, J.: *L'Alt Penedès. Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya*. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya. Generalitat de Catalunya. 1986.
- (8) MAURI, A.; ROVIRA, R.: *Guia del Castell de Gelida*. Gelida. Associació d'Amics del Castell de Gelida. 1990.
- (9) RIBÉ, R.: "El progrés econòmic de Gelida". *Cantillepa* (s.a.).
- (10) Com a més significatives, i per ordre cronològic, cal apuntar: CARAFÍ, E. i CIVIL, J.: *El Modernisme a Gelida* (1972); BAREY, A.: *La diffusione del modernismo* (1979); ROSSELLÓ, J.: *L'arquitectura del primer modernisme a Gelida com a fonament popular* (1989).
- (11) L'anàlisi documental dels Expedients d'Obres particulars del 1880 al 1930 permet establir aquesta diferenciació.
- (12) GIRALT, E.: "Vilafranca del Penedès" a *Geografia de Catalunya*, Barcelona. Aedos. 1968. Vol. III, pp. 320-322.
- (13) PERACAU, F. i TORELLÓ, P.: *Gelida. Notes per a la seva història*. Barcelona. Pere Ortega. 1906.